

Mesa per a la
Diversitat
en l'Audiovisual

El discurs mediàtic sobre la immigració a Catalunya

Reflexions per a la consecució
d'un llenguatge inclusiu

Dolors Comas d'Argemir, Iolanda Tortajada, Marta Muixí, Raúl Martínez i Beatriu Guarro.
Amb la col·laboració de: Blanca Garcés, Lena de Botton, Leticia Hernando, Laura López,
Noura Aharchi, Sebastià Porrás i Salwa El Gharbi

Juliol 2013

Autoria: Dolors Comas d'Argemir, Iolanda Tortajada, Marta Muixí, Raúl Martínez i Beatriu Guarro
Amb la col·laboració de: Blanca Garcés, Lena de Botton, Leticia Hernando, Laura López, Noura Aharchi, Sebastià Porras, i Salwa El Gharbi

Se'n permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública sempre que se'n citi la procedència (autoria, títol, òrgan editor) i que no es faci amb finalitats comercials. No es permet la creació d'obres derivades sense autorització expressa dels autors i de l'editor.

Consell de l'Audiovisual de Catalunya
Mesa per a la Diversitat en l'Audiovisual
c. dels Vergós, 36-42
08017 Barcelona
www.mesadiversitat.cat

1a edició electrònica: 2013
Dipòsit legal: B.16126-2013

El discurs mediàtic sobre la immigració a Catalunya

Reflexions per a la consecució
d'un llenguatge inclusiu

Dolors Comas d'Argemir, Iolanda Tortajada, Marta Muixí, Raúl Martínez i Beatriu Guarro.
Amb la col·laboració de: Blanca Garcés, Lena de Botton, Leticia Hernando, Laura López,
Noura Aharchi, Sebastià Porras i Salwa El Gharbi

Sumari

1.	Introducció	3
2.	El discurs sobre la immigració en els programes radiofònics	5
2.1	Objectius de la recerca i metodologia	5
2.2	Els fets de Salt i la prohibició del burca. Notícies sobredimensionades	6
3.	Els discursos polítics i mediàtics sobre la immigració	11
3.1	Els discursos sobre la immigració: cap a un llenguatge excoent?	11
3.2	El context dóna significat al llenguatge	16
4.	Eines d'anàlisi i d'interpretació	21
4.1	No tot és racisme. Etnocentrisme, xenofòbia i racisme	21
4.2	El bonisme, què és?	26
4.3	No tots els conflictes deriven de la diferència cultural. Les explicacions en clau social	29
4.4	Gènere, classe i ètnia en el discurs mediàtic	30
4.5	Estereotips, prejudicis i discriminació	33
4.6	Estereotips, prejudicis i discriminació en el discurs mediàtic	35
5.	Conclusions	39
6.	Bibliografia	41

1. Introducció

La societat catalana és avui molt més diversa del que ho era vint anys enrere. Efectivament, hi ha hagut un procés, ràpid i intens, d'incorporació de població estrangera a Catalunya: l'any 1996 eren 97.783 persones i representaven el 2% del total de la població, mentre que, l'any 2009, la població estrangera s'havia incrementat fins a 1.184.192 persones, un 15,9%. Segons les dades del Pla de ciutadania i immigració 2009-2012, l'1 de gener de 2009 hi havia presents a Catalunya 179 nacionalitats diferents, entre les quals destaca la marroquina, que suposa gairebé una cinquena part de la població estrangera total. Són també molt nombroses les nacionalitats romanesa, equatoriana i boliviana (dades del Pla de ciutadania i immigració 2009-2012). N'ha canviat, de forma equivalent, el paisatge lingüístic: avui es parlen més de 200 llengües a Catalunya i la dinàmica del bilingüisme està sent substituïda per una multiplicitat d'alternatives. La crisi econòmica modifica les tendències demogràfiques dels darrers anys, però cal tenir present que bona part de la població estrangera s'està arrelant al país, com ho mostra el fet que actualment 1 de cada 3 naixements són de progenitors estrangers. La Catalunya d'avui es caracteritza per una gran diversitat d'òrgens i de filiacions culturals que els mitjans de comunicació haurien de reflectir per contribuir a integrar aquesta diversitat en la construcció de la societat catalana.

Els mitjans de comunicació contribueixen a construir la realitat, no es limiten tan sols a reflectir-la. També sabem que condicionen la forma en què veiem les coses. Per això, segons Dyer (1993), les representacions depenen directament de la manera en què determinats col·lectius són tractats a la vida i, a més, delimiten i condicionen el que podem ser. Per tant, tenen conseqüències reals per a les persones reals.

És en aquest sentit que entenem que el llenguatge reflecteix i configura la realitat social. També creiem, però, que el llenguatge no és només un símptoma de la desigualtat que pateixen alguns col·lectius i un factor que pot contribuir a fer-la més gran, sinó que, alhora, també pot ser emprat per aconseguir un context de respecte que fomenti i reconegui la diversitat.

Tant les *Recomanacions sobre el tractament informatiu de la immigració* del Consell de l'Audiovisual de Catalunya com la *Guia sobre el tractament de la diversitat en els mitjans de comunicació* del Col·legi de Periodistes de Catalunya recullen les propostes per evitar un llenguatge discriminador o que incorpori prejudicis, evitar les concepcions xenòfobes i/o paternalistes i les atribucions tòpiques. També cal valorar les *Recomanacions per a un tractament equilibrat de les dones immigrades als mitjans de comunicació*, promogudes per l'Associació de Cooperació amb el Sud (ACSUR Catalunya) i que han rebut el suport de diferents entitats i institucions. Aquest treball vol sumar-se a la feina, aprofundint en els conceptes i llenguatge.

En la construcció de missatges influeixen qüestions ideològiques però no oblidem que el llenguatge usat també ve determinat, sovint, per aquests mateixos factors ideològics. És a dir, les intencions, el context, el posicionament, l'adopció de la ideologia dominant, etc., tenen molt a veure amb el discurs que es construeix i es comunica, però també el fet de triar unes paraules i no unes altres facilita que es generin missatges menys estereotipats. Encara que ja sabem que el significat de les paraules és cultural i que el sentit també depèn de la recepció que se'n fa, cal procurar que els termes que fem tinguin en compte com les persones volen ser anomenades: fugir de determinades paraules i expressions que estan molt connotades i evitar certes associacions és l'única manera de recollir la diversitat i de reconèixer-la. Més encara, s'han de preveure els efectes perversos no intencionats de determinats enfocaments, la qual cosa suposa una reflexió profunda no tan sols respecte de les paraules utilitzades, sinó sobre el mateix context mediàtic. És el cas, per exemple, del sobredimensionament de determinades notícies, que pot produir visions exagerades dels fets o un efecte d'avorriments en els receptors.

Creiem que el rigor i la qualitat en la feina periodística i dels comunicadors i les comunicadores passa també per l'ús d'un llenguatge que no promogui ni els estereotips ni les barreres socials. Esperem que, cada cop més, el periodisme d'excel·lència s'identifiqui amb l'ús del llenguatge inclusiu.

2. El discurs sobre la immigració en els programes radiofònics

2.1 Objectius de la recerca i metodologia

Per analitzar el discurs mediàtic sobre la immigració, hem volgut centrar-nos en l'anàlisi empírica de les intervencions que s'han produït en alguns programes, i hem escollit la ràdio com a mitjà per efectuar-hi l'anàlisi.

Els objectius de la nostra recerca han estat els següents: (1) recollir les expressions que actualment s'utilitzen a la ràdio per definir les minories ètniques, la immigració i els estrangers, per tal de determinar fins a quin punt es fonamenten en el llenguatge de l'odi i/o el racisme modern (o fins i tot reforcen) o bé contribueixen al reconeixement i a la inclusió de les persones immigrants i les minories ètniques i (2) elaborar una guia que fomenti l'ús d'un llenguatge inclusiu.

Respecte al primer objectiu, es tracta d'identificar el tipus de llenguatge (conceptes, expressions...) amb el qual els intervinents en alguns programes radiofònics anomenen, defineixen i etiqueten les minories i el que és estranger. A partir d'una mostra de magazins matinals radiofònics, s'estudia quan i com s'utilitzen conceptes com ara cultura, immigració, multiculturalisme, diversitat, integració, interculturalitat, ètnia, nous catalans, autòctons, origen, islam, etc., per tal de determinar quin és el context i quines són les conseqüències d'utilitzar aquests termes.

El segon objectiu és elaborar una guia que serveixi per reflexionar sobre les connotacions i les conseqüències d'utilitzar determinats conceptes i fomentar l'ús d'un llenguatge inclusiu. A partir dels resultats de l'anàlisi del discurs radiofònic i les guies de llenguatge inclusiu elaborades en altres països, hem elaborat una guia pròpia adreçada als professionals i als estudiosos de la comunicació. Aquesta *Guia de llenguatge inclusiu* (2013) elaborada per la Mesa per a la Diversitat en l'Audiovisual es publica a banda i és fruit d'aquest treball, que té dimensions de recerca empírica i dimensions propositives orientades fonamentalment als mitjans, però també a les institucions, a les persones que generen opinió pública i al conjunt de la població.

L'anàlisi empírica s'ha centrat en els principals magazins radiofònics matinals emesos a Catalunya: *El matí de Catalunya Ràdio* i *El món a RAC1*. Com a complement de les dades obtingudes en el buidatge d'aquests magazins, hem incorporat també una tertúlia del programa *Así son las mañanas*, de la cadena COPE, així com algunes cròniques i articles de la premsa escrita.

L'elecció de la ràdio rau en la seva importància com a mitjà, malgrat que quan es tracta d'analitzar els mitjans, té una posició secundària, ja que habitualment es privilegia la premsa escrita, la televisió i, actualment, internet. En molts casos s'ha argumentat que es tracta d'un missatge efímer i immaterial, i que hi ha dificultat a l'hora de recollir-ne les mostres. Tot i així, les dades de l'EGM reflecteixen que el 56,9% de la població a Espanya escolta la ràdio diàriament i que aquesta penetració radiofònica arriba a més del 50% en totes les franges d'edat entre els 14 i els 64 anys.

La selecció dels magazins matinals *El món a RAC1*, dirigit per Jordi Basté, i *El matí de Catalunya Ràdio*, dirigit per Manel Fuentes, es justifica des de les màximes audiències que comparteixen ambdues emissores i programes. Així, segons la segona onada de 2011 de l'estudi general de mitjans (EGM) publicada el mes de juny, RAC1 té 640.000 oients, davant dels 556.000 oients de Catalunya Ràdio. Per la seva banda, el programa *El matí de Catalunya Ràdio* arriba als 440.000, i el programa *El món a RAC1* té 424.000 oients diaris.

La mostra d'anàlisi s'ha centrat en les emissions dels tres magazins al llarg de la setmana del 17 al 21 de gener de 2011, encara que, com ho hem assenyalat, ens hem centrat en els dos que han tractat temes relacionats amb la immigració. En les dates seleccionades hi ha molta presència del seguiment periodístic d'allò que els mitjans van anomenar *aldarulls socials*, provocats a Salt després que un menor caigués des d'un terrat mentre fugia de la policia, conflicte que va tenir una gran repercussió social. Aquest període inclou també informacions vinculades a la norma aprovada per l'Ajuntament de Lleida per prohibir l'ús del vel integral en espais públics.

2.2 Els fets de Salt i la prohibició del burca. Notícies sobredimensionades

En els dies analitzats (del 17 al 21 de gener de 2011), tant a Catalunya Ràdio com a RAC1 hi predomina la notícia dels fets ocorreguts a Salt arran de la mort d'un jove després d'haver caigut des d'un celobert quan era perseguit per la policia, cosa que va originar incidents violents al carrer, amb la crema de vehicles i de contenidors i la

preparació d'una manifestació sota el lema “Volem viure a Salt en pau i bé”, que va intentar ser unitària. L'atenció informativa se centra també, però en menor mesura, en la suspensió de la prohibició del vel integral als edificis públics de Lleida per part del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya. Hi ha altres temes que tenen una presència menor (embarassos no desitjats en menors, polítiques d'immigració, referències diverses a persones immigrades, etc.). En el quadre següent hi podem veure el temps que es dedica a cada un d'aquests temes.

Temps de notícia de cada programa per temes

Data	<i>El matí de Catalunya Ràdio</i>			<i>El món a RAC1</i>		
	Salt	Burca	Divers	Salt	Burca	Divers
17-01-2011	00:16:31	00:00:10	00:00:11	00:02:54	00:00:00	00:04:14
18-01-2011	00:00:24	00:01:00	00:03:14	00:33:40	00:04:47	00:05:00
19-01-2011	01:37:37	00:00:00	00:00:00	00:00:00	00:00:00	00:00:16
20-01-2011	00:00:04	00:00:00	00:00:16	00:00:00	00:00:00	00:01:17
21-01-2011	00:00:00	00:02:16	00:00:20	00:05:21	00:00:00	00:02:05
Totals	01:54:36	00:03:26	00:04:01	00:41:55	00:04:47	00:12:52
Suma TOTAL			02:02:03			00:59:34

La gran atenció informativa que s'atorga als fets de Salt contribueix a crear una imatge que la població és un dels epicentres del conflicte ètnic, i sovint es compara amb el que va succeir el 2005 a les *banlieues* de París. També es compara amb Harlem i els seus nivells de perillositat. Malgrat que aquestes comparacions no s'aguanten després d'una anàlisi rigorosa, ja que les característiques poblacionals són molt diferents, així com també la incidència de l'atur, l'abast dels conflictes i la seva materialització, hi ha un aspecte comú: la construcció d'un imaginari social en què la immigració apareix com la font dels problemes, de la delinqüència, de la violència o de l'integrisme. Tal com ho destaquen Carles Navales i Jesús Badenes, el conflicte de Salt ha estat sobredimensionat si es compara amb fets similars ocorreguts en altres llocs veïns.¹ No s'han cremat cotxes tan sols a Salt, per exemple. A la província de Girona, en 12 mesos s'han cremat 578 cotxes, 93 d'ells a Figueres, 66 a Girona capital i només 25 a Salt. Mentre que, en altres indrets, aquests fets han passat desapercebuts i se n'han diluït els culpables, el poble de Salt ha tingut tanta atenció mediàtica que el municipi apareix avui dia asso-

¹ NAVALES, C. (2011). “La inmigración y la prensa. ¡Burbujas étnicas, no!”. *La Factoría*, 26 de gener de 2011. BADENES, J. (2011). “Los niños de Salt no vienen de París” [en línia]. *Diari de Girona*, 18 de gener de 2011.
<<http://www.diaridegirona.cat/tema-dia/2011/01/18/nens-salt-no-venen-paris/459050.html>>

ciat al conflicte i a la confrontació social fonamentada en orígens culturals diferents. El resultat d'aquesta imatge és que Salt serà objecte preferent dels activistes i dels partits xenòfobs que, com Plataforma per Catalunya, fan del rebuig de la immigració la seva raó de ser, la qual cosa, alhora, atraurà l'atenció dels mitjans, i això conformarà una espiral que pot créixer i créixer... Salt pot esdevenir, així, el símbol i model d'un conflicte etnicoreligiós, utilitzat políticament i amplificat pels mitjans.

L'altra notícia destacada es refereix a la prohibició del burca i del nicab. L'any 2010, l'Ajuntament de Lleida va regular mitjançant una ordenança municipal l'ús del vel integral o d'altres elements que impossibilitin la identificació o la comunicació visual de les persones en edificis públics. La notícia que apareix al corpus analitzat es refereix al fet que el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya suspèn cautelarment la decisió de l'Ajuntament. La major atenció informativa d'aquest fet es va produir en el moment inicial, quan s'elaborava i es redactava l'ordenança de Lleida, però amb la decisió del TSJC es reactiva el debat. En aquest cas, cal apuntar que el gran desplegament informatiu i de debat mediàtic contrasta amb la baixa incidència del fenomen a Catalunya, ja que tot i que no es disposa de xifres concretes, sí que se sap que és una minoria la que utilitza el vel integral i que a dia d'avui no ha suposat cap incident que hagi perjudicat la convivència. La forta presència mediàtica d'aquesta notícia ha donat peu, en tot cas, a un debat social que, a banda de confondre els diferents tipus de vels i de mocadors utilitzats per les dones musulmanes, fa una amalgama del burca i del nicab amb l'islam, l'integrisme i estereotips negatius que, per extensió, s'apliquen a tota la comunitat musulmana.

El sobredimensionament mediàtic dels fets de Salt i de la prohibició del vel integral contribueix a percebre la immigració com a centre de totes les pors i els perills socials: des de l'opressió i la manca de llibertats fins a la violència, la pobresa, les drogues i el fanatisme religiós, amb una amalgama de tots aquests elements, sense fer-ne distinció.

Els corpus que hem analitzat en els magazins de Catalunya Ràdio i de RAC1 no són homogenis, perquè expressen tensions i ambigüitats, així com diferents perspectives ideològiques. En tot cas, s'observa el predomini d'un registre de "doble llenguatge", de manera que els conductors dels programes o els qui hi intervenen poden explicar i comprendre la situació de les persones immigrades, però també legitimar les actituds de rebuig. Comprensió, però també separació. Els marcadors *nosaltres/ells* són constants i molt explícits. Aquest és el cas quan es parla, per exemple, de plantejaments unitaris a Salt: "tot el poble ha de reaccionar" i, per tant, s'espera que "ells", els immigrants, assisteixin també a la manifestació convocada. O, per exemple, la necessitat d'emfa-

sitzar que no tots els immigrants són delinqüents parteix de la constatació que aquesta associació es fa i es recorda constantment.

En la mesura que els corpus no són homogenis, el discurs de l'odi només s'expressa explícitament i en el seu vessant més radical en poques circumstàncies. En general, s'adopta un discurs ambivalent, on en tots els casos hi ha molt present la separació *nosaltres/ells* i on apareixen afirmacions o expressions que, indirectament, alimenten el llenguatge de l'odi. Sí que és cert que, intercalats en el discurs, hi apareixen certs estereotips, prejudicis i inexactituds.

3. Els discursos polítics i mediàtics sobre la immigració

3.1 Els discursos sobre la immigració: cap a un llenguatge exclouent?

El discurs sobre la immigració ha irromput amb força en l'agenda política i mediàtica a partir de l'any 2009 i s'ha expressat amb molta força en el context de les eleccions al Parlament de Catalunya (novembre del 2010) i, molt especialment, en el de les eleccions municipals (maig del 2011). Aquesta irrupció ha anat acompanyada d'un llenguatge exclouent, que mostra els components negatius de la immigració i activa les pors dels ciutadans en associar la immigració amb els problemes d'inseguretat, atur o manca de recursos socials. La inflexió es produeix arran de la crisi econòmica, que modifica el context sociopolític i les idees dominants. Les conteses electorals són un moment fort, en què determinats partits polítics utilitzen la immigració com a arma política. Hi ha episodis previs que els mitjans contribueixen a amplificar (Badalona, Lleida, Vic o Salt), generant el clima i la carn de canó per als debats sobre aquesta qüestió, tal com ho mostren Giró i Muixí (2011) en l'estudi sobre el tractament informatiu d'aquests esdeveniments.

En el transcurs de deu anys (entre el 2000 i el 2010), Catalunya ha rebut 1 milió de persones procedents de l'estranger, cosa que en representa un 16% de la població actual. Es tracta, doncs, d'un procés breu i molt intens, que en bona part s'explica pel creixement econòmic continuat que hi va haver fins a l'any 2008, que va generar una oferta de treball important. Jordi Sánchez, en una entrevista a *L'Avenç* (abril de 2010), qualificava d'exitós el procés d'integració d'aquesta població estrangera, ja que els episodis conflictius en aquests anys de creixement van ser pocs i anecdòtics. "Globalment, s'ha fet bé", deia. En la mateixa entrevista advertia, això sí, que la crisi podia modificar aquesta situació, però insistia que això "no ens hauria de fer perdre una visió global, que majoritàriament és positiva".

Efectivament, en tots aquests anys s'han fet esforços per mantenir la cohesió de la societat catalana i evitar-ne la fragmentació per raons d'origen cultural. Les iniciatives en aquest sentit han estat múltiples, tant des de l'acció política (especialment per part dels ajuntaments i també de la Generalitat) com de les organitzacions socials. És interessant

recordar que l'any 2001 es va aprovar per unanimitat al Parlament de Catalunya el “Document de la Comissió d'Estudi sobre la Política d'Immigració a Catalunya”, elaborat per representants de tots els grups parlamentaris i per persones expertes. Podem esmentar també iniciatives com el “Consens social sobre migracions” (2006), que agrupava més de cent cinquanta entitats i institucions, o el Pacte nacional per la immigració (2008), a més de múltiples iniciatives a escala local i comunitària. Destaquem també aquí iniciatives específiques relacionades amb els mitjans de comunicació, com ara la Comissió de Periodisme Solidari del Col·legi de Periodistes de Catalunya (1995) o la Mesa per a la Diversitat en l'Audiovisual, vinculada al Consell de l'Audiovisual de Catalunya (2004).

En aquest context d'integració, de cohesió, de pacte i d'actituds propositives, hi conviuen diversos discursos sobre la immigració. Hi ha relats basats en l'*eficiència* (la immigració és capital humà que ens aporta treball i riquesa), en l'*estabilitat* (cal controlar els fluxos i la regularització per qüestions de seguretat i de control), en la *cohesió* (cal generar solidaritat, confiança i coneixement mutu des del respecte a la identitat de cadascú) o en la *no-discriminació* (cal reconeixement, igualtat de tracte i de drets) (Zapata-Barrero 2004). Aquests discursos poden representar posicions molt confrontades políticament, ja que alguns són de caràcter *proactiu* (se centren en els aspectes positius de la immigració i en els reptes per a la construcció d'una societat més diversa), mentre que d'altres són de caràcter *reactiu* (se centren en els aspectes negatius de la immigració, en les alteracions i els conflictes que genera) (Zapata-Barrero, González i Sánchez Montijano 2008). El discurs reactiu abona fàcilment les actituds de rebuig i la xenofòbia, ja que genera desconfiança i recel envers els immigrants.

En el cas de Catalunya, cal destacar que, com a conseqüència de la seva composició política i social, hi han predominat els discursos *proactius* que, ahora, no són homogenis, ja que, a grans trets, uns posen l'accent en la identitat i d'altres en la ciutadania. El que cal subratllar en tot cas és que tots ells participen d'un consens bàsic: construir una única societat catalana des de la diversitat d'origens. La memòria històrica familiar, que permet traçar orígens múltiples de la població catalana actual (aragonesos, andalusos, extremenys, etc.), constitueix un marc de referència i d'experiència que constantment se cita com a model per incorporar-hi la immigració recent.

L'any 2009 es produeix una inflexió important en el context sociopolític i mediàtic. La crisi econòmica, que afecta greument la situació de moltes persones (l'atur, la pèrdua d'ingressos i fins i tot de l'habitatge), n'incrementa les pors i la inseguretat, i n'alimenta una percepció negativa respecte de les persones immigrades. El 77% dels espanyols considera “excessiu” o “elevat” el nombre d'immigrants, segons l'informe *Evolució del*

racismo y la xenofobia en España 2009. Aquest informe revela aspectes concrets de les imatges negatives de la immigració, que se centren bàsicament en: a) L'acaparament dels ajuts públics (un 50% dels enquestats considera que els immigrants reben més ajudes escolars que els espanyols, i un 46% pensa el mateix de la sanitat; b) L'abús i la degradació dels serveis públics bàsics (un 50% pensa que els immigrants abusen de la sanitat gratuïta i que són la causa que l'educació i la sanitat perdin qualitat), i c) Les repercussions negatives en el mercat laboral (un 71% creu que els immigrants fan que baixin els salaris perquè accepten sous baixos i un 55% considera que prenen llocs de treball als espanyols).

En aquest marc, el consens bàsic entorn de la immigració es trenca. Alguns partits polítics utilitzen la immigració com un recurs electoral i les opcions xenòfobes aconseguen representació en diversos municipis de Catalunya. Els plantejaments negatius entorn de la immigració apareixen amb força en els mitjans. Alguns incidents i determinades actuacions polítiques, com ara la prohibició d'empadronament als immigrants sense regularitzar impulsada per l'Ajuntament de Vic (gener del 2010), les confrontacions i els altercats a Salt (març del 2010), l'elaboració d'unes ordenances per prohibir el vel integral, primer a Lleida (maig del 2010) i després en altres ajuntaments de Catalunya, o el rebuig dels gitanos romanesos per part del PP a Badalona (setembre del 2010), proporcionen recursos per als programes informatius i els debats en els mitjans. Cal dir que els mitjans contribueixen a amplificar aquests fets, donant-los una dimensió que no es correspon amb les situacions de normalitat i de convivència de la població. El darrer exemple de Badalona n'és la mostra més evident: la visita d'una eurodiputada, acompanyada de dirigents del PPC, va gaudir d'un gran desplegament mediàtic, quan resulta que, paradoxalment, el campament gitano que volia conèixer no existia.

Plataforma per Catalunya es va presentar a les eleccions municipals amb el lema "Primer els de casa", que connectava amb algunes de les preocupacions de la gent, i es va mostrar eficaç, ja que va aconseguir resultats electorals importants. El lema del PP a Badalona fou "Muchos lo piensan. Yo lo digo", i en els cartells hi apareixia "Mano dura contra los que no se adaptan". En aquest cas, s'erigeix en intèrpret del que pensa la gent, fa una acusació implícita d'hipocresia als altres polítics i, a més, promet exercir l'autoritat. També aquest plantejament va ser eficaç electoralment, de manera que Xavier García Albiol arriba a ser l'alcalde de Badalona. Només cinc anys enrere, programes polítics d'aquest tipus i declaracions tan impúdiques com les que s'han fet en la campanya electoral (els immigrants no s'adapten als nostres costums, ens imposaran el burca, abusen dels nostres serveis públics, són delinqüents, són uns fanàtics religiosos) haurien estat objecte immediat de rebuig. Avui, la gestió del prejudici, de les pors i del

ressentiment s'ha convertit en un ingredient trivial de la confrontació política. El discurs polític obertament xenòfob ha obtingut rèdits electorals importants en les eleccions municipals i s'ha fet acceptable entre molt gent a la qual no qualificariem de xenòfoba o de racista (Van Dijk 2011). Es tracta encara d'opcions polítiques que no són majoritàries a Catalunya, però no oblidem que entre molta gent han quallat les percepcions negatives de la immigració, que expressen unes inseguretats i unes pors que, a falta d'unes perspectives de present i de futur esperançadores i creïbles, són fàcilment canalitzades per les opcions polítiques xenòfobes. S'està configurant, doncs, un context sociopolític i una opinió pública en què el rebuig descarat de les persones i dels col·lectius més vulnerables passa a formar part de la normalitat. És un pas de gegant respecte del model de cohesió social que ha caracteritzat el nostre país en l'etapa democràtica i que predominava també a Europa. En aquest procés, els mitjans de comunicació hi tenen el seu paper i la seva responsabilitat.

En els mitjans s'està estenent un discurs excloent sobre la immigració que es va obrir pas amb força de la mà d'alguns dels seus professionals i dels convidats en debats o en tertúlies. No podem dir que el discurs excloent sigui predominant, però sí que ho ha estat durant els dies que hem analitzat, protagonitzats per la forta atenció informativa en dels conflictes de Salt i també, en menys grau, per la prohibició del vel integral. Constatem, com ho mostrarem més endavant, que els discursos sobre la immigració dels partits i els sectors progressistes han estat fàcilment desqualificats com a poc realistes. El "parlem sense complexos" esdevé una expressió força utilitzada per abonar un discurs antiimmigració que pretén reflectir el sentiment de la gent, identificar els problemes que els preocupen (inseguretat, manca de recursos, costums impropis, demandes inacceptables, degradació del barri o dels serveis públics) i que en legitima actuacions excloents. L'acusació de "bonisme" és un recurs força utilitzat com a contraargumentació –que no requereix més explicació ni justificació– als discursos raonats de caràcter proactiu, que, d'aquesta manera, són deslegitimats.

Els silencis també són significatius. Els "silencis criden més que les paraules", ens deia Edward Hall (1989). I, efectivament, en els programes analitzats en aquest estudi, en què es parla profusament de la integració i l'adaptació de les persones immigrades, no es fa cap referència a la memòria històrica de Catalunya sobre la immigració a què tantes vegades s'ha fet al·lusió en altres moments, que recorda les múltiples arrels que conformen l'actual societat catalana i la integració exitosa de la immigració dels anys cinquanta i seixanta provinent de diferents indrets d'Espanya. També ha desaparegut aquella expressió que "és català qui viu i treballa a Catalunya", que pràcticament totes les opcions polítiques assumien (ja no ho fan?). I hi ha els silencis autoimposats en te-

mes i arguments dels qui, davant els contraatacs xenòfobs, es van quedant en minoria a l'hora de defensar els seus plantejaments.

Els mitjans de comunicació reflecteixen de forma insuficient la diversitat cultural present avui a Catalunya. Així ho constata, per exemple, l'informe específic elaborat pel CAC sobre la presència de la immigració en la informació, en què s'analitzen els informatius de sis televisions durant un trimestre (gener-març del 2009). No tan sols les persones immigrades tenen poca visibilitat (un 2,8% del temps de paraula), sinó que freqüentment són tractades en clau negativa: com a problema o com a víctimes. El 49,7% de les informacions respecte d'aquesta qüestió són de l'àmbit policial i judicial, i, quan es tracta dels titulars, el percentatge s'eleva fins al 63,6%. És a dir, la immigració és majoritàriament visible quan s'associa al conflicte. A més, és significatiu que en les notícies que tracten específicament sobre immigració, la major part de protagonistes no són persones immigrades (69,3%). La conclusió és que les persones immigrades estan representades com a "altres" en unes notícies que són per a "nosaltres".

Les dades que aporten Giró i Muixí (2011) en el seu estudi són altament significatives. Analitzen el tractament informatiu de tres casos de tensions polítiques i socials en relació amb la gestió de la immigració: les restriccions a l'empadronament a Vic (gener de 2010), la regulació de l'ús del vel integral a Lleida (maig de 2010) i les tensions veïnals a Badalona respecte de la població gitana d'origen romanès (setembre de 2010). Per valorar la qualitat de la informació, l'estudi confronta la cobertura informativa d'aquests fets amb les *Recomanacions sobre el tractament informatiu de la immigració* del CAC, i constata quins en són els problemes més rellevants, que en alguns casos condueixen a distorsions de la realitat, a generalitzacions excessives i a atribucions negativitzadores de l'alteritat. Conclouen que l'enfocament dominant és el de l'escalada del conflicte per diverses raons: 1) perquè en les cobertures informatives hi predominen les iniciatives polítiques i de l'elit, sense presentar-hi les iniciatives socials de promoció de la convivència existents en els tres municipis analitzats, 2) perquè hi predomina l'enfocament dicotòmic "nosaltres-ells", amb una construcció homogeneïtzadora, negativa i estereotipant de l'alteritat (respecte de les dimensions positives de l'endogrup) i 3) perquè la cobertura informativa pivota sobre la confrontació, els xocs i els conflictes, i no tant en les seves causes o l'impacte que pot tenir i, per tant, s'orienta a la victòria d'una part sobre l'altra.

Els estudis sobre recepció dels mitjans confirmen aquesta interpretació crítica dels efectes mediàtics. En un treball que recull l'opinió de persones àrabs, gitanes i romaneses residents a Catalunya sobre la seva representació en els mitjans de comunicació,

es destaca la percepció compartida que se senten invisibilitzats, etiquetats per tòpics i reduïts a la condició d'immigrants. Aquesta representació distorsionada és percebuda com una barrera per a la seva participació social (Tortajada 2009).

Les “Valoracions del Consell de l'Audiovisual de Catalunya sobre la presència de la immigració en la informació (2009)” estableixen el següent: “El Consell convida els mitjans audiovisuals i els professionals que hi treballen a extreure la cura en el compliment dels codis deontològics i les recomanacions sobre la immigració davant dels riscos de l'espectacularització de la informació i el culte de l'emoció que sovint colonitzen transversalment tots els formats. La millora de la qualitat de la informació en el tractament del fet migratori facilita la reflexió de la ciutadania i contribueix a desfer estereotips. Aquesta reflexió té un relleu especial en els moments de crisi socioeconòmica com l'actual, quan es reactiven les pors i els tics atàvics, que poden accentuar els estereotips, les amalgames i les derives xenòfobes”.

Aquesta recomanació del CAC té plena vigència. Els mitjans de comunicació incideixen decisivament en les percepcions socials de la immigració. Si s'acumulen les imatges negatives, els mitjans contribueixen a estendre la xenofòbia. Si, per contra, reflecteixen la normalitat i la convivència predominants i utilitzen un llenguatge inclusiu, fan una gran contribució a la cohesió social i a evitar les fragmentacions de la societat per raons d'origen. Certament que no són els mitjans els qui creen determinades situacions o actuacions polítiques que, lògicament, han de reflectir, però sí que és responsabilitat dels mitjans dimensionar-les i contextualitzar-les, reflectir la normalitat més que l'anècdota, la convivència més que el conflicte, els discursos plurals i inclusivament més que no pas els que estimulen la xenofòbia. Els mitjans han fet una contribució important a la sensibilització i a la lluita contra la violència masculista, o contra les drogodependències, per exemple. Aspectes tan importants com la lluita contra el racisme i la xenofòbia, així com la normalització de la diversitat cultural de les nostres societats, són fonamentals per a la cohesió social. L'ús d'un llenguatge inclusiu esdevé una peça fonamental d'aquest objectiu. I cal reconèixer els esforços que s'estan realitzant en aquest sentit.

3.2 El context dona significat al llenguatge

La funció primària dels mitjans de comunicació és justament comunicar. Altres aspectes de l'acció social també generen missatges i comuniquen, però aquesta qualitat acompanya funcions primàries que no s'esgoten en la funció de significar: l'ensenyament, el treball, el descans, la cura, el lleure o moltes altres. L'activitat dels mitjans, en canvi,

és, primàriament, comunicar, i és a través d'aquesta funció que també se'n compleixen d'altres, com és el fet de relacionar significació i interacció social. Els mitjans són productors socials de sentit que contribueixen a comprendre la realitat, per la qual cosa hi influeixen poderosament i la condicionen (Comas d'Argemir 2008).

El llenguatge que utilitzen els mitjans de comunicació no està conformat tan sols de paraules. Les imatges, els sons, la música, l'entonació i la gestualitat dels qui hi intervenen configuren el missatge mediàtic. I cal tenir present la importància del context, que atorga significat als missatges.

Hem de distingir, en aquest sentit, diferents tipus de context:

a) El context narratiu

El context narratiu és on prenen significat les paraules i el conjunt del missatge. Quan es diu, per exemple, que "l'operació ha tingut èxit", és el context narratiu el que determina el significat d'aquesta frase. Podem estar parlant d'una guerra, d'una intervenció quirúrgica, del funcionament de la borsa, d'un negoci, d'una acció policial, d'una equació matemàtica, d'una estratègia...

Unes mateixes expressions poden tenir significats diferents, i fins i tot contraposats, segons la persona que les utilitzi. Aquestes diferències són el resultat del pluralisme existent en la societat i del fet que, encara que hi hagi uns patrons comuns, hi ha també unes formes de pensar i d'actuar que estan condicionades pel context sociocultural i la ideologia. El significat que s'atribueix, per exemple, al fet de ser "musulmà" pot tenir connotacions molt diferents segons si utilitza aquest terme un veí o veïna que s'oposa a la construcció d'un oratori al seu barri, una persona que professa la religió musulmana, un representant d'un govern, una mestra de primària o un membre d'un partit xenòfob. Les diferències en l'ús del llenguatge i el significat concret de determinats conceptes poden ser força substantives.

En els mitjans no tan sols hi intervenen els professionals que hi treballen, sinó que també hi participen persones convidades en debats, tertulians i, ocasionalment, persones teleespectadores o oients. A més, hi ha les persones que apareixen a les notícies, sigui com a protagonistes o com a testimonis dels fets noticiables. Cadascú expressa unes opinions que estan condicionades pel context sociocultural del qual formen part. I això és així tant per les persones autòctones com per les d'origen estranger, que sovint se les percep com una mena de comunitat homogènia en funció del seu origen. Als mitjans poden coexistir-hi, doncs, diferents discursos narratius, que expressen el pluralisme existent a la societat.

Aquesta dimensió també afecta la política dels mitjans, ja que ells mateixos proporcionen uns contextos específics en què s'ubica el llenguatge emprat. No és el mateix seguir les notícies per mitjans tan diferents com Catalunya Ràdio, la COPE, la SER, Intereconomía o RAC1, per posar alguns exemples de ràdios. Com tampoc no és el mateix l'enfocament dels debats o de les tertúlies que emeten aquestes ràdios, i fins i tot el tipus de persones convidades. En el cas dels mitjans públics, els programes i els seus professionals han de respectar, entre d'altres, el principi de neutralitat i el pluralisme. Però els mitjans privats, en canvi, poden tenir una línia editorial que respongui a unes determinades premisses ideològiques i que es tradueixi en els continguts que emeten. Uns plantejaments que apareixen com a hegemònics en determinats mitjans poden ser minoritaris en d'altres. Aquestes dimensions són conegudes per l'audiència, ni que sigui de forma aproximada, que selecciona determinats mitjans i no uns altres d'acord amb les seves preferències i expectatives.

Les diferències d'opinions i de concepcions ideològiques respecte de la immigració han aparegut de forma molt patent en els fets que hem analitzat, especialment en els relatius als incidents de Salt, que tenen una gran atenció mediàtica i estan presents en programes informatius, en debats i tertúlies, i són objecte fins i tot d'un programa especial. La multiplicitat d'actors que hi participen són una mostra de com el context sociocultural de cada un d'ells influeix en el seu relat i en la interpretació dels fets, i aquest és el context narratiu que dona significat al llenguatge que utilitzen i, alhora, els diferencia. És molt evident el contrast existent en el discurs narratiu de diferents persones oients que participen en el programa especial de Catalunya Ràdio, de manera que algunes consideren la immigració una font de problemes i es lamenten de la seva presència a Salt, mentre que d'altres intenten situar les claus dels conflictes en les actuacions de determinats provocadors i de delinqüents que, circumstancialment, són d'origen estranger. Aquesta és la postura defensada, per exemple, per l'alcalde de Salt, que incideix en les causes socials dels conflictes, l'actitud que contrasta amb el relat i la interpretació d'altres representants polítics que assisteixen al programa. Aquests contextos narratius diferents suposen que uns mateixos conceptes (immigració, convivència, tensions, màfies, catalans, nousvinguts, etc.) poden emprar-se en el marc d'un llenguatge inclusiu o, per contra, exclouent. El contingut és diferent, i el que transmeten, també.

Però no n'hi ha prou amb identificar el caràcter inclusiu o exclouent del discurs utilitzat per cada persona, encara que es considerin les coordenades socioculturals que incideixen en les seves diferències. Cal tenir en compte també el context més general que els engloba, de caràcter social, econòmic, polític i mediàtic, que els resignifica en confrontar-los amb les idees que es van imposant com a hegemòniques.

b) El context sociopolític i mediàtic

Les societats no són estàtiques, sinó que canvien al llarg del temps i se'n modifiquen els patrons econòmics i polítics, així com les idees i els valors hegemònics. L'anomenada *opinió pública* és resultat de la interacció dels individus i el seu entorn social, i conforma tot un conjunt d'idees i de valors dominants que poden erigir-se com a hegemònics, de manera que les opinions que no s'hi corresponen esdevenen minoritàries. Els mitjans de comunicació tenen un paper important en la construcció dels relats i de les opinions predominants. El context sociopolític i mediàtic contribueixen, doncs, a construir l'opinió pública.

Posem un exemple relatiu a la immigració. Quan es parla de “persones nouvingudes”, el context sociopolític és essencial per atorgar el significat d'aquest concepte. El terme “nouvingut” es va estendre fa pocs anys entre determinats sectors polítics i organitzacions com un terme que posa l'accent en la incorporació recent a la societat catalana, però que s'utilitza, de fet, com a sinònim de persona immigrada. És una manera de referir-se a la població estrangera que s'ha establert a Catalunya en el transcurs de pocs anys sense connotacions negatives aparents. Passat un cert temps, té sentit seguir utilitzant aquest terme amb independència dels anys de residència d'aquesta persona al país? Fins quan s'és “nouvingut”? De la mateixa manera, fins quan s'és persona “immigrada”? És correcte dir, per exemple, que l'escriptora Najat El Hachmi és una “nouvinguda”? És el mateix dir que és una “catalana d'origen marroquí” que dir que és “una jove immigrada” o “una jove marroquina”? D'aquestes quatre expressions, només una, la “catalana d'origen marroquí”, es pot considerar inclusiva; les altres tenen una funció excloent, ja que marquen la separació, la no-pertinença al propi grup. Però en determinats contextos, la mateixa expressió, “catalana d'origen marroquí”, pot ser excloent, en introduir com a marcador l'origen estranger de l'escriptora. És el context narratiu, doncs, el que carrega de significat inclusiu o excloent frases que formalment poden ser merament descriptives. I és el context sociopolític i el mediàtic el que dóna valor positiu o negatiu a l'ús d'aquestes expressions.

Els valors dominants són fruit de la interacció social, són resultat de les experiències i de les percepcions dels individus respecte de les circumstàncies que els envolten. Els silencis també són fruit de la interacció social. I és que determinats temes decauen i determinades concepcions esdevenen minoritàries. L'espiral del silenci, segons l'expressió utilitzada per Elisabeth Noelle-Neumann (1995), és una reacció enfront la presència d'una opinió pública majoritària, davant la qual a l'individu li costa sentir-se discordant. És així com les idees dominants poden consolidar-se i esdevenir hegemòniques.

Més amunt hem presentat els principals elements que caracteritzen un canvi a Catalunya en el discurs polític i mediàtic sobre la immigració, que qualifiquem d'inflexió, perquè suposa una modificació important de les idees i dels valors predominants i que es caracteritza per la incorporació d'un llenguatge excoent que transmet estereotips i imatges negatives de la immigració. Tot plegat configura un context mediàtic desfavorable per a l'ús del llenguatge inclusiu, en el qual s'amplifiquen els conflictes, s'imputen problemes veïnals a confrontacions culturals, es dramatitza sobre la inseguretat de l'espai públic o es culpa les institucions públiques del malestar existent. La dimensió emotiva i el recurs sensacionalista estan molt presents. En aquest marc, les intervencions raonades que utilitzen el llenguatge inclusiu apareixen com a defensives i com si anessin a contracorrent, ja que constantment han de confrontar-se amb un discurs predominant excoent, i han d'insistir en la negació dels tòpics i dels estereotips atribuïts a les persones immigrades.

Així doncs, el missatge mediàtic es veu reforçat per les característiques del context sociopolític i per les expectatives de l'audiència. És aquest context el que defineix si el missatge és excoent o és inclusiu, amb independència de les intervencions concretes, que poden tenir un caràcter molt divers. Pot ser que un professional que insisteix en determinats tòpics no sigui ell mateix xenòfob o racista, sinó que es vegi impulsat per la força d'aquest context general i per les mateixes rutines mediàtiques. Però també és cert que, amb l'ús d'un llenguatge excoent, es contribueix a crear i a recrear des dels mitjans un estat d'opinió en què la xenofòbia i el racisme vagin guanyant espai i fins i tot esdevinguin part del discurs hegemònic.

La conclusió propositiva és que els mitjans haurien de conformar un context adequat perquè els programes informatius, els debats, les entrevistes i les tertúlies proporcionin un marc inclusiu, en què els qui s'haurien de defensar i de trobar-se en una situació minoritària són les persones que utilitzen el llenguatge de l'odi i de la xenofòbia com a base del seu discurs, i no a l'inrevés.

4. Eines d'anàlisi i d'interpretació

4.1 No tot és racisme. Etnocentrisme, xenofòbia i racisme

El llenguatge de l'odi acostuma a aparèixer en el discurs mediàtic de forma matisada, no en la seva radicalitat. El mateix passa amb el racisme, que no es pot atribuir indiscriminadament a qualsevol tipus d'actitud de rebuig de la persona estrangera. Si tot és racisme, res no ho és, i cal saber diferenciar les coses.

Les persones no són racistes per naturalesa: el racisme es produeix, es construeix socialment, es pot impulsar o es pot apaivagar, o pot no existir. Hi ha diverses actituds i graus a l'hora d'acceptar o no les diferències, físiques o culturals, respecte de les persones provinents d'altres societats.

1) L'etnocentrisme. En totes les comunitats humanes hi ha un orgull i un gust pel que és propi, que pot anar acompanyat de la indiferència, el disgust, el desgrat o el rebuig per allò que és aliè. És el que s'anomena *etnocentrisme*, fruit dels processos de socialització. Ens hem acostumat a un tipus determinat de menjar, per exemple, i d'altres de diferents ens poden agradar o no. L'etnocentrisme és un fet normal, que expressa les diferències culturals i que considera millor la pròpia cultura respecte de les altres (encara que també hi ha l'etnocentrisme negatiu, que troba millor qualsevol aspecte provinent de fora). És una actitud col·lectiva que genera la identitat social i el sentit de pertinença. Però cal ser-ne conscients, perquè aquesta actitud genera el perill de valorar els costums i les consecucions d'altres cultures a partir de la nostra perspectiva, i això aboca a actituds de superioritat, de paternalisme i fins i tot de rebuig de l'altre. El relativisme cultural permet contrarestar l'actitud excloent, ja que situa la comprensió de cada fet cultural en el seu propi context. Però comprendre no vol dir necessàriament acceptar, i de la mateixa manera que podem ser crítics amb els problemes existents a la nostra societat, també hem de saber veure'ls i interpretar-los en altres situacions.

2) La xenofòbia. L'etnocentrisme es pot transformar en xenofòbia quan hi ha un rebuig –odi, fins i tot– cap a qui és percebut com a estranger, entès no en el seu sentit literal, sinó social: la xenofòbia és el rebuig cap a l'estrany. I és que, a més de l'estrangeria

jurídica, a partir de la qual cada estat defineix quins són (i quins no són) els seus membres, hi ha una estrangeria social que es configura i es condensa en la vida quotidiana. En aquest sentit, l'estranger no és necessàriament el qui ve d'un altre país, sinó el qui situem fora del nostre endogrup: és l'estrany en la forma de "foraster", "immigrat", "desconegut" o "diferent". La xenofòbia es nodreix de creences negatives respecte de la intel·ligència, el comportament i les actituds de les persones d'origen cultural diferent, i expressa relacions jeràrquiques. En el cas de la nostra societat, per exemple, no hi ha actituds de xenofòbia respecte als directius de grans empreses alemanyes o japoneses, per exemple, o respecte als britànics jubilats que s'instal·len al nostre país, i sí, en canvi, respecte als veïns i a les veïnes de barris populars que han arribat com a immigrants, o respecte a la població gitana d'aquests mateixos barris. És l'expressió de la inseguretat de la gent davant d'uns recursos que són escassos i que no arriben per a tothom. La xenofòbia és, doncs, una amalgama de por i de ressentiment: por per la inseguretat en la vida quotidiana, i ressentiment cap a les demandes dels qui veiem "diferents" (per ser immigrants, o gitanos, o pobres, o tot alhora) i cap a les institucions que es consideren còmplices d'atendre aquestes demandes. Per això la xenofòbia s'expressa més fàcilment en els barris populars, on les persones amb menys recursos conviuen amb "estranyes" que també tenen dificultats econòmiques i que competeixen per uns mateixos recursos.

3) El racisme suposa un grau més en aquesta escala. Implica considerar un poble determinat com a clarament inferior, amb actituds de rebuig i d'indignació respecte al propi, fruit d'haver-hi de conviure i de compartir-hi recursos, i un fort ressentiment contra les administracions que els en proporcionen, en entendre que els recursos que ells gaudeixen es resten dels propis. El sentiment de superioritat és molt més fort que en les actituds xenòfobes i va acompanyat de la negació de drets envers les persones estrangeres, ja que es considera que soscaven els drets de les persones autòctones. El racisme suposa, a més, actituds actives i explícites contra les persones immigrades que poden expressar-se per mitjà del rebuig a relacionar-se amb persones immigrades, propostes polítiques contra els immigrants, així com per mitjà d'episodis de violència d'intensitat diferent (des de prohibir-los l'entrada a un local fins a proferir-los insults o arribar a destruir-ne béns i propietats).

Actualment la xenofòbia i el racisme no estan basats en components biològics, com succeïa a finals del segle XIX. Fa anys que ha desaparegut del discurs públic i del sentiment de la gent la creença en la inferioritat de determinats pobles per motiu de les seves característiques físiques i biològiques. Actualment, les expressions de rebuig o d'exclusió es fonamenten en components culturals. La religió és un dels components

culturals que actualment opera de forma més contundent i es percep com a separadora, i la islamofòbia en concret s'ha estès per bona part de les societats occidentals. És el que s'anomena *racisme cultural* o *nou racisme* (Wieviorka 2009).

L'etnocentrisme no és incompatible amb la convivència intercultural. L'orgull com a poble no genera necessàriament mecanismes d'exclusió dels altres si va acompanyat d'actituds que donen valor a la diferència i es fonamenta en el coneixement, la interrelació i la convivència amb persones d'altres orígens. En una societat en què la diferència cultural està "normalitzada", deixa de ser tabú mostrar indiferència o desgrat per trets culturals aliens, ja que no es vinculen a la seva desvalorització. Per tornar a l'exemple de la cuina: és normal que ens agradin més els plats cuinats de la manera en la qual ens hem socialitzat i no han d'agradar-nos necessàriament totes les cuines del món. I és que tampoc no s'ha de caure en el relativisme cultural extrem: hem de ser capaços de criticar i de combatre els aspectes negatius que qualsevol cultura té (també la nostra, per cert). La qüestió clau rau a assumir que ens trobem en una societat plural i que la interrelació és bàsica per a la convivència, ja que, si no és així, l'etnocentrisme pot impedir la comprensió dels qui no comparteixen la nostra forma de vida i pot generar intolerància i rebuig.

Efectivament, l'etnocentrisme pot ser la llavor de la xenofòbia. Això succeeix quan un determinat poble exalta les seves pròpies característiques de forma excloent (com és el cas d'alguns nacionalismes) i evita la mixtura social i cultural. Va acompanyat d'un sentiment de superioritat que es pot expressar tant des d'actituds de paternalisme assimilacionista com des de la conformació de societats multiculturals. La clau rau en el fet que donar valor a allò que és propi s'acompanyi de la desvalorització del que es considera aliè i, per tant, hi ha una jerarquitització, una actitud de superioritat enfront els altres.

De la mateixa manera, la xenofòbia és la matèria primera sobre la qual es construeixen actituds racistes. Les situacions de crisi econòmica i de manca de recursos contribueixen al fet que les fractures socials s'articulin en fractures de tipus ètnic i que la indignació social es canalitzi contra les persones estrangeres que ocupen els llocs més baixos de l'escala social.

Des de la perspectiva del llenguatge inclusiu als mitjans de comunicació, cal que s'identifiquin correctament les actituds xenòfobes i les racistes, i no extreure'n conclusions precipitades en el cas de conflictes existents, especialment quan la immediatesa de determinades notícies qualifica els fets atribuint-los una característica determinada (re-cordem el cas de la massacre de Noruega del 22 de juliol de 2011, amb l'assassinat

de 93 persones: inicialment es pensava que provenia del terrorisme islamista i es va vincular l'acció a una determinada doctrina ideologicoreligiosa. Amb relació a la identificació de l'assassí, molts mitjans van subratllar que es tractava d'un boig, i en van convertir l'acció en una patologia individual i no en un fet sociopolític. Els fets recents de Tottenham, la nit del 6 al 7 d'agost de 2011, com a conseqüència de la mort d'un jove negre, van ser qualificats d'entrada com a "violència racial" i es van establir comparacions amb els conflictes de les *banlieues* parisenques, els quals, en canvi, mai no van ser titllats de conflictes racials.

En la nostra anàlisi no ens proposem classificar les diferents intervencions en funció de la tipologia que hem plantejat, ja que usualment hi ha molta barreja de plantejaments i sovint també els periodistes que eventualment transmeten alguns estereotips o imatges negatives dels altres poden no identificar-se amb les actituds de xenofòbia o de racisme. Són els contextos informatius, les convencions i les rutines dels mitjans i les expectatives de l'audiència els factors que reforcen les característiques del missatge mediàtic (Entman 1992).

Malgrat això, sí que posarem a continuació un exemple de xenofòbia en les intervencions dels mitjans analitzats, que il·lustra també alguns elements en l'ús del llenguatge de l'odi (Noriega i Iribarren 2009). En alguna expressió hi ha components racistes per la inferiorització clara de l'altre i per les actituds d'exclusió.

Un tertulià, referint-se a l'ús del burca, critica la postura adoptada per la Defensora del Poble, que s'oposa a la prohibició del burca si la dona que el porta ho fa lliurement. Aquest tertulià fa les afirmacions següents:

“Las personas que intentan adaptarse a la vida occidental tienen que hacer un esfuerzo”. “Se trata de hábitos fracasados que van en contra de la dignidad de la mujer, en contra de la libertad de todos los individuos. Esta cultura fracasada, que ha llevado a unas sociedades fracasadas, en estados fracasados que hacen emigrar a la gente, que no intenten imponerla en los estados que han tenido éxito y a los cuales van los ciudadanos a vivir y a ganarse el pan aquellos que huyen de las sociedades fracasadas [...] Que las sociedades de éxito importen las soluciones de las sociedades fracasadas realmente parece un absurdo.”

“Dicen ‘yo lo uso libremente porque, si no, no puedo volver a casa, ¿no?’ (riu). Es la ideología dominante, sobre todo de este gobierno de cesión. Es un pensamiento débil y lo arreglaríamos si añadimos un título al cargo de Defensora, y a partir de ahora es la ‘Defensora del Pueblo Islámico’ [...]”

“Si realmente eres tan creyente en la imposición del *burka* por parte directamente de Alá, te vas a vivir a un sitio donde se pueda vivir con *burka*, que no es aquí.”

Xenofòbia (amb elements de racisme)

- Inferiorització de les societats en què es practica l'islam, amb la reiteració de l'ús del concepte de “societats fracassades”.
- Mecanismes d'exclusió: qui vulgui portar burca, que se'n vagi d'aquí.

Subjectes diana

- Les dones que vesteixen burca. La prohibició converteix en culpables les víctimes de l'opressió patriarcal. Per extensió, tots els pobles que practiquen l'islam.
- El Govern espanyol, que es considera còmplice dels qui imposen l'ús del burca i és menyspreat qualificant-lo de “pensament débil” i de fer cessions.
- La Defensora del Poble, que també es considera còmplice de la tolerància respecte del que imposen els membres de les “societats fracassades”.

Llenguatge divisor: El contrast entre *nosaltries* i *ells* està molt marcat. El “nosaltries” es considera incompatible amb l’“ells” (les dones que porten burca, els qui imposen l'ús del burca i són musulmans). La superioritat del “nosaltries” es manifesta, així com la inferiorització de totes les societats en què es practica l'islam.

Fets falsos: es considera que l'ús del burca és una obligació religiosa de l'islam, i que el mateix Al·là imposa l'ús del burca. No es contextualitza en quins països i en quines circumstàncies s'imposa l'ús del burca. Per tant, en comptes de delimitar el problema, es descontextualitza, s'estén a totes les societats que practiquen l'islam i es valida, així, davant l'opinió pública, l'oposició a la pràctica concreta i, de forma més genèrica, a la religió que la causa.

Argumentacions errònies o defectuoses

- **Atacs a la persona:** la Defensora del Poble és criticada respecte del moll de l'ós de la seva funció, ja que es considera que no defensa tot el poble (els espanyols) i l'anomenen “Defensora del Pueblo Islámico”.
- **Amalgama:** s'identifica l'ús del burca amb tot l'islam.
- **Culpabilització:** l'islam, que imposa l'ús del burca, atempta contra la dignitat de les dones.
- **Inexactituds:** no identifica que és el patriarcat qui imposa el burca i no l'islam.
- **Implícits, premisses ocultes:** es presenta l'islam com a religió rígida, que imposa normes injustes i opressores. Els musulmans causen problemes en la nostra societat.
- **Apel·lació enganyosa a la por:** es considera que la nostra societat incorpora les opcions de les “cultures fracassades”.
- **Ignorància o mala fe i oblit de la història:** si emigrar és conseqüència d'una “cultura fracassada”, es pot dir el mateix dels més de tres milions d'espanyols de “cultura catòlica” que van emigrar al segle xx cap a d'altres països).

4.2 El bonisme, què és?

Un dels termes que apareixen en els debats sobre els fets de Salt i també sobre la prohibició del vel integral és el de *bonisme*. Es fa servir per deslegitimar l'actitud de les persones que s'esforcen per explicar i entendre la situació dels immigrants des d'una perspectiva considerada ingènua i excessivament tolerant amb uns costums inacceptables. S'identifica el bonisme amb els plantejaments de caràcter progressista i també amb el que es considera o bé una hipocresia (per no dir les coses com són) o bé com a llenguatge políticament correcte que ho impedeix (distorsionant i/o emprant de forma interessada el concepte políticament correcte). S'estima que el bonisme perjudica la societat, perquè no identifica els problemes existents, perquè enganya, ja que oculta els problemes, i perquè no hi dona solucions.

Els qui intervenen en els debats de la ràdio els dies analitzats sovint diuen frases com “jo dic el que penso, no com d'altres”, “cal dir les coses com són, no com els bonistes”. La crítica al bonisme suposa, doncs, una doble actitud: qui en fa la crítica se sent posseïdor de la veritat i, de retruc, els bonistes són uns hipòcrites i, en el fons, uns mentiders. Es desqualifica, així, qualsevol plantejament diferent al propi sense necessitat d'aportar-hi arguments. I ja que l'actitud dels bonistes (tolerant, comprensiva, ingènua) es considera perjudicial, s'adopta, en contraposició, una actitud d'autoritat, de marcar les regles i de no acceptar costums indesitjats, perquè, si no, es creu que són les persones immigrades les que acaben imposant les seves normes i els seus costums. Es considera que això connecta amb el que la gent necessita sentir, i d'aquí l'apel·lació constant a subratllar que es diu el que es pensa, i que per això el que es diu és la veritat. Veiem com es reflecteix en una frase pronunciada per Pilar Rahola en la presentació del seu llibre *La república islàmica d'Espanya*.

“El buenismo es que un padre salafista obligue a una niña a ir tapada al colegio, que el centro diga que sus normas no lo permiten y que la Administración obligue a la escuela a aceptar la imposición del padre. Esto es no entender, como explican todas las mujeres musulmanas que luchan por sus libertades, que el pañuelo es el estigma primero. Cuando poner el pañuelo a una niña de ocho años, significa que está en el mercado para ser casada”.²

2 <<http://www.periodistadigital.com/politica/gobierno/2011/05/16/alianza-civilizaciones-islam-musulmanes-mezquitas-colegios-velo-espana-cataluna-pilar-rahola-libro.shtml>>

Cal destacar, de la frase anterior, que la crítica al bonisme (aplicat, en aquest cas, a l'Administració) va acompanyada d'un discurs simplificador, xenòfob i ple d'imprecisions. És simplificador perquè oculta que l'Administració, en la polèmica que hi va haver en el cas a què es refereixen, prioritza el dret a l'educació de la nena, cosa que no explica. Hi ha imprecisions perquè l'ús del mocador té múltiples significats, tant religiosos com identitaris, i curiosament se'n selecciona un (ser al mercat per ser casada) difícilment relacionable amb una nena que tan sols té vuit anys. I és xenòfob perquè tot el to és desqualificador i deshumanitzador, tant per la identificació del pare amb el salafisme com pel fet que, presumptament, posa una nena de vuit anys al mercat matrimonial i per indicar que "serà casada", amb independència de la seva voluntat. També pel ressentiment cap a l'Administració, que es deixa manar per les exigències inacceptables d'un pare titllat de "salafista".

El terme *bonisme* és simbòlicament potent, perquè aporta significats múltiples sintetitzats de forma simplificadora i, en aquest sentit, és útil quan es tracta de desqualificar posicions racionals i analítiques en relació amb el fet migratori. Connecta, així, fàcilment amb els prejudicis i les inseguretats de la gent, els alimenta i contribueix a incrementar-ne el sentiment de xenofòbia, tot plegat oferint, alhora, determinades actuacions que es presenten com a solucions dels problemes: autoritat, mà dura, exigència i control ferri de la immigració. El terme bonisme, doncs, no és neutre ni descriptiu: té un fort component ideològic i val la pena conèixer d'on prové i com s'escampa fins al punt de ser força utilitzat en debats sobre el tema de la immigració.

El terme *bonisme* l'assumeix i difon la Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES), vinculada al Partit Popular. La FAES va organitzar cinc seminaris durant l'any 2005 i, amb la publicació de les ponències al llibre *El fraude del buenismo* (vegeu Ollero 2005), va naturalitzar aquest terme, que utilitza com una forma de confrontar-se ideològicament a la victòria socialista del 2004. Des d'aleshores, fonamentalment però no exclusivament, els mitjans afins a la dreta utilitzen i difonen aquest concepte fins que n'han aconseguit un ús normalitzat i força estès.

El bonisme és un marc (un *frame*, en la teoria de la comunicació) que sintetitza tot un conjunt d'idees. Lakoff (2007) presenta els *frames* com a estructures mentals que donen forma al món i defineixen la realitat com més els convé. D'aquesta manera, estableixen els objectius i les pautes d'acció i de conducta. Lakoff considera que els discursos que constitueixen el centre de l'activitat política es generen des de *think tanks*

orientats a captar el suport de la ciutadania. El paper dels periodistes, en aquest cas, és transformar la realitat a partir de la seva pròpia configuració ideològica, cosa que els allunya del seu deure de veracitat, d'honestedat i de la mostra de perspectives diverses.

La FAES és el *think tank* del Partit Popular a Espanya i, amb la pèrdua de les eleccions el 2004, en reforça l'activitat. El terme *bonisme* –que, com hem dit, es difon àmpliament a partir del 2005– s'assimila al concepte *políticament correcte* i és una estratègia terminològica per desactivar discursos sense necessitat de gaires arguments i per desqualificar accions i opinions considerades d'esquerres. El terme, més en concret, es projecta com a referent desqualificador de les polítiques socials del govern de José Luis Rodríguez Zapatero, ateses les fortes despeses que generen. Serveix també per criticar el *dialoguisme* com a forma d'acció en el procés de pau a Euskadi. S'utilitza per justificar la guerra de l'Iraq, així com per deslegitimar les crítiques al Govern de José María Aznar, l'anterior cap de Govern. Pel que fa a la immigració, el bonisme desqualifica, sense possibilitat de diàleg, la defensa d'un tractament respectuós de la població migrada i la demanda d'una mirada desvinculada del conflicte i de la violència. Suposa també una crítica a les polítiques migratòries del Govern, considerades massa laxes, i es defensa un control d'entrada estricte i l'expulsió dels qui no tinguin la situació legalitzada com a úniques vies d'acció.

Pilar Rahola, coneguda periodista i comunicadora, ha tingut un paper important en la difusió del terme *bonisme*, sempre vinculat, en el seu cas, a una marcada islamofòbia i a la crítica a qualsevol postura dialogant amb l'islam. La presentació del seu llibre *La república islàmica d'Espanya*, ja esmentada més amunt, li serveix per criticar i menysprear l'aliança de civilitzacions promoguda per José Luis Rodríguez Zapatero, com “un cuento de hadas de la integración”. I per mostrar que els contes de fades no són així, adverteix en una entrevista que “hasta ahora habíamos pensado que el islam era como Lawrence de Arabia y, de repente, es una presencia habitual en nuestros barrios y ciudades”, fent una d'aquelles generalitzacions i amalgames que vincula una religió, l'islam, amb l'integrisme, la violència i la intolerància. En un article periodístic descriu molt bé el que hem definit com a continguts del bonisme i de l'ús ideològic que comporta:

“Corrían los 80 cuando tuve la ocasión de seguir, durante una campaña electoral, a Jean-Marie Le Pen. [...] La izquierda francesa se había apuntado a la inefable corrección política, y mientras vendía su buenismo discursivo, no daba ninguna solución a los problemas de convivencia. [...] Y en aquellas zonas donde, durante el Ramadán, los vecinos no podían dormir, o donde se oían los chillidos de los corderos degollados en las bañeras, o donde la confrontación religiosa creaba problemas, na-

die más daba soluciones. Tengo la convicción de que en nuestro país está empezando a producirse un fenómeno parecido que se mueve silenciosamente.³

El bonisme es contraposa sovint –incorrectament, cal dir-ho– al racisme o a la xenofòbia, perquè, de fet, considera que els estimula. Així ho fa, per exemple, el periodista Xavier Rius, quan sentència que “una de las primeras cosas que debe hacer el Gobierno de Artur Mas es acabar con el buenismo en la inmigración” i ho justifica pels bons resultats electorals de Plataforma per Catalunya. És a dir, considera que el bonisme genera xenofòbia i racisme. Més endavant recupera les bases de la dreta més conservadora, que vincula la pertinença nacional amb la filiació sanguínia i adverteix, referint-se a una intervenció de Josep Antoni Duran i Lleida, del perill que suposa el fort increment de naixements provinents de persones estrangeres, respecte de la caiguda de la natalitat entre els autòctons.

El bonisme pot ser considerat una actitud ingènua, però el racisme és un delictes que posa en perill la cohesió social i dóna peu a l'exclusió i a la violència. No hi ha comparació possible. Plantejar aquesta relació, encara que sigui com a fets contraposats, no fa res més que contribuir a la confusió d'idees i a rebaixar la gravetat del racisme. Bonisme i racisme no són dues cares d'una mateixa moneda. El racisme és totalment rebutjable, i el bonisme, tal com hem vist, és una arma ideològica per deslegitimar les actituds favorables al diàleg intercultural i a la convivència cívica.

Els periodistes haurien de ser plenament conscients del significat i del rerefons ideològic del terme bonisme, i poder interpretar, així, en la seva funció conductora, les opinions que donen els participants en programes dels mitjans.

4.3 No tots els conflictes deriven de la diferència cultural. Les explicacions en clau social

En totes les societats hi ha conflictes i, quan els seus protagonistes són persones d'origen estranger, hi ha la tendència a explicar aquests conflictes en clau cultural, quan en la majoria d'ocasions els conflictes deriven de problemes socials. El llenguatge inclusiu ha de tenir en compte aquest aspecte, perquè els progressos de la xenofòbia i del racisme es produeixen per la relació entre el conflicte social i la diferència cultural, culpabilitzant les persones immigrades del malestar social.

3 RAHOLA, P. “Inmigración y papeles”. *La Vanguardia*, 10 de gener de 2010.

A l'inici de cada curs escolar, per exemple, els mitjans presenten els percentatges d'in-fants immigrants que cal escolaritzar i alimenten la idea que la presència d'aquest tipus d'alumnat dificulta el funcionament de l'ensenyament. D'aquesta manera, el problema de l'escola es presenta com un problema causat per la immigració. L'enfocament en clau social plantejaria, en tot cas, si l'escola reuneix o no els requisits per atendre tot tipus d'alumnes amb la seva diversitat, i fins a quin punt és un instrument d'igualació social. Un altre exemple: els conflictes entorn de la instal·lació d'oratoris (anomenats mesquites) no tenen a veure amb conflictes religiosos, sinó amb dimensions ben mate-rials i d'estructura social, com és el temor de la gent a què es desvaloritzin el barri on viuen i els seus habitatges.

L'associació entre delinqüència i immigració és un altre dels exemples. És evident que el fet de ser estranger i de tenir un origen cultural determinat o una religió diferent no és la causa de la delinqüència. Ho són, en canvi, les desigualtats socials, l'atur, els problemes de cohesió social, les dificultats reals d'integració o les discriminacions.

Cal dir que, en el cas dels fets de Salt analitzats, la major part de les persones que intervenen als mitjans fan un esforç per explicar els problemes que han donat origen als conflictes des d'un enfocament de tipus social, bàsicament centrats en l'elevada concentració d'immigrants i les dificultats d'integració que això suposa, en la pobresa, en l'atur i problemes de trobar feina, i en la marginació. Tot plegat, agreujat per una estructura urbana que no afavoreix la barreja social, tant per com es configura en el mateix poble de Salt, com també per l'articulació amb el conjunt de la comarca i amb la ciutat de Girona, cosa que ha comportat una forta concentració a Salt de persones amb problemes socials. Però també cal dir que les intervencions en clau social s'inscriuen en un relat d'abast més general, en què predomina l'associació entre delinqüència i im-migració, sigui per constatar-la sigui per rebatre-la. I que no tan sols s'identifiquen com a culpables determinades persones protagonistes dels conflictes, sinó que també se'n responsabilitza les institucions polítiques i l'administració de justícia, les primeres com a responsables de polítiques públiques que han afavorit una determinada presència d'immigrants a Salt i, les segones, percebudes com a insuficients davant dels actes de delinqüència, sobretot quan es tracta de reincidents.

4.4 Gènere, classe i ètnia en el discurs mediàtic

Els mitjans de comunicació no reflecteixen una realitat objectiva, sinó el nivell d'intensi-tat dels conflictes en l'esfera pública. Són l'expressió de conflictes culturals i socials, de

manera que l'anàlisi revela els efectes hegemònics del poder i de la seva contestació.

Les representacions que els mitjans fan dels fets de Salt i, en concret, de la prohibició del burca i del nicab, expressen els contravalors que es consideren propis de la nostra societat, a partir de tot un conjunt d'estereotips i de prejudicis que s'atribueixen a persones d'altres cultures. Les dimensions de gènere, de classe i d'ètnia impregnen aquestes representacions.

Els relats que apareixen als mitjans expressen la dicotomia entre nosaltres i ells, de manera que els components de gènere, de classe i d'ètnia apareixen tant en els relats dels autòctons com de les persones estrangeres, encara que es tracti de relats diferenciats.

En els fets de Salt, els joves magribins són l'origen del conflicte. Joves i adults, tots homes, percebuts com a perillosos, amenaçadors, alguns d'ells delinqüents en més o menys grau. Els joves magribins de Salt s'uneixen per defensar aquests homes davant la indignació del poble i mostren, davant els ulls de la gent, la complicitat generacional, però també d'origen. La imatge que reflecteixen els mitjans és la d'uns joves violents, problemàtics, amb pares negligents que no se'n responsabilitzen.

En el cas del burca i del nicab, són les dones els subjectes diana. Dones oprimides, submises, dominades pel dictat de pares i de marits, però també d'una suposada religió opressora, que representen l'antítesi dels valors d'igualtat i d'autonomia personal assumits en la nostra societat. Es destaca, en aquest cas, la vulneració dels drets i de les llibertats de les dones i de la seva dignitat. Les ordenances municipals, com en el cas de França, supediten el feminisme a la lògica neoliberal antiimmigrant, traduïda en actituds paternalistes. Així, posen com a condició per a la ciutadania de les dones musulmanes que s'ajustin a uns principis que, sota l'etiqueta de la laïcitat, responen a una forma de neonacionalisme que defineix la cultura d'aquestes dones com a inferior i irrellevant (McRobbie 2011).

Els relats de gènere (implícits en el cas de Salt, explícits en els del burca) fan visible el poder, ja que mostren la vulnerabilitat de moltes persones estrangeres (dels immigrants). La pobresa i la marginació apareixen com l'explicació recurrent de la situació d'uns immigrants que no poden sentir-se integrats en la mesura que pateixen discriminacions diverses.

L'altre relat de dominació que apareix en els mitjans és el de classe. En el cas de Salt, el centre del debat públic està en els joves marginalitzats, molts d'ells provinents de

centres de menors, que no estan a cura dels seus progenitors i que són ells mateixos víctimes d'adults delinqüents, que els manipulen fàcilment. El relat de classe també està associat a la presència a Salt de persones especialment pobres, que són al municipi a causa de l'existència de nombrosos habitatges socials (molts d'ells, ocupats per persones d'origen estranger). Aquesta concentració de població pobra i marginal està especialment identificada amb la població d'origen magribí, a la qual s'atribueix la conflictivitat existent, i que es percep com a especialment amenaçadora per la seva adscripció a l'islam. Bona part de les intervencions se centren justament a assenyalar la concentració excessiva de gent pobra-immigrant a Salt.

En el cas de la prohibició del burca i del nicab, la dimensió de classe està més soterrada. L'elaboració de les ordenances municipals a Lleida –i després en altres ciutats– ha contribuït a sobredimensionar uns fets que són minoritaris, i les ordenances corresponents no afegeixen res a una normativa que ja existeix respecte de la necessitat d'identificació en determinades situacions. Però establint la prohibició, i difonent-la als mitjans, es remarca un fet que es defineix com a discriminatori (malgrat que no se cerca l'opinió de les protagonistes), que sovint es generalitza a totes les dones que practiquen l'islam. D'aquesta manera, queda amagat que són les estructures patriarcals i no l'islam l'origen de la discriminació de les dones, i que el patriarcat reforça el seu domini, en tot cas, a partir de l'aliança amb la religió. Curiosament, el vel integral no provoca debat social ni presència en els mitjans quan el porten les dones de grans mandataris o amb molt poder: aleshores sembla formar part dels components exòtics associats al luxe i al refinament de les classes dirigents àrabs, que reclouen les seves esposes i les amaguen sota vels integrals i que tenen, al mateix temps, cortesanes i concubines seductores, atractives i lleugeres de roba. Aquestes representacions, lluny de ser rebutjades, alimenten especialment el desig i l'imaginari masculí de la nostra societat. La norma de gènere resulta ser, doncs, una norma de classe.

Cal afegir-hi un tercer relat: la definició de classe dels joves magribins de Salt o de les dones musulmanes oprimides es veu simultàniament etnicitzada i, fins i tot, racialitzada. Aquesta dimensió apareix constantment en el discurs públic, encara que sovint sigui de forma implícita. Els subjectes no tan sols són d'origen estranger, sinó que concretament són àrabs i són musulmans. Bona part dels seus comportaments s'expliquen a partir d'aquest origen i de components religiosos.

A continuació ens centrarem en aquest darrer aspecte i analitzarem les actituds i els estereotips basats en components de caràcter cultural que apareixen en els discursos mediàtics.

4.5 Estereotips, prejudicis i discriminació

L'etnocentrisme, la xenofòbia i el racisme no són tan sols fenòmens ideològics, polítics o doctrinaris, sinó que s'han d'entendre com un component de les relacions i les actituds entre grups humans que prenen la forma d'estereotips, de prejudicis i de discriminació.

Els estereotips són imatges mentals simplificades respecte d'un grup de gent (també respecte d'institucions o d'esdeveniments) que són compartides per moltes persones. Consisteixen a atribuir determinades característiques i qualitats (o defectes) a una persona com a membre d'un grup determinat. Es poden haver construït sobre una base empírica, però la seva aplicació extensiva i generalitzada, així com el seu caràcter immutable, els converteixen en clixés simplificadors.

Els estereotips són un mecanisme que permet simplificar o sistematitzar l'abundància i la complexitat de la informació que ens envolta, ens ajuden a interpretar la realitat i permeten opinar o prendre decisions ràpidament. Aquesta utilitat és contrarestada, però, pel caràcter rígid i generalitzador de l'estereotip, que impedeix percebre la diversitat, la complexitat i els canvis que afecten el grup de persones a les quals s'atribueix. Si bé l'estereotip és una dreuera que serveix per economitzar, també és un sistema de defensa de la nostra posició social (Lippmann 2003).

Hi ha estereotips positius i n'hi ha de negatius. Es diu dels catalans, per exemple, que són “treballadors”, que és un atribut positiu, però també se'n diu que són “garrepes”, que és l'excés de ser estalviadors i, per tant, l'estereotip en destaca el vessant negatiu. Cal dir que els estereotips negatius són predominants quan s'apliquen a persones d'altres orígens culturals, perquè l'etnocentrisme fa que avaluem aquestes persones a partir dels paràmetres de la nostra pròpia cultura i que trobem que el que fan els membres d'una cultura diferent és menys interessant, menys variat o més imperfecte.

Les imatges negatives estereotipades es poden convertir fàcilment en judicis negatius, és a dir, en prejudicis, consistents a generar una opinió prèvia sobre quelcom que es coneix poc o malament. El prejudici és l'acció de prejutar i, per tant, és un judici sense verificació prèvia. Pot existir sense que hi hagi hagut cap contacte ni cap coneixement directe o real de les persones a qui s'atribueix, però, a més, quan aquest contacte existeix, qui té prejudicis pot ser impermeable al que aporta l'experiència viscuda i pot seguir mantenint els judicis negatius.

Els estereotips es converteixen en prejudicis quan s'apliquen de forma exagerada i ge-

neralitzada. Els rumors contribueixen a estendre els prejudicis i a generar resistències cap a una modificació dels atributs negatius, tal com ho mostra l'excel·lent treball de l'Ajuntament de Barcelona *Guia pràctica per a l'agent antirumor*, que explica a bastament totes aquestes dimensions, amb exemples concrets i propostes per contrarestar els estereotips i els prejudicis respecte a la població immigrada.

Moltes vegades els prejudicis tenen una motivació política per cercar un “boc expiatori” que desvii l'atenció o carregui amb les culpes dels nostres problemes. Per exemple, intentar donar la culpa als estrangers de l'atur i dels costos dels serveis públics, ja que “ells ens prenen els llocs de feina” o “reben més ajuts”: és més fàcil introduir aquest prejudici que no pas fer front als problemes personals, socials, econòmics i polítics.

Els estereotips i els prejudicis estan vinculats a la discriminació, ja que fomenten la divisió entre les persones. Si pensem que algú és dolent, no ens hi acostarem ni tan sols per conèixer-lo ni per comprovar-ho. Les estratègies d'evitació no deriven d'una voluntat expressa d'actuar així, sinó que més aviat són fruit de la incomoditat i la inseguretat que sentim envers les persones que prejutgem. Si en veure entrar al metro una persona que, pel seu aspecte, penso que em pot robar (estereotip), sento inseguretat (prejudici) i evito seure-hi al costat (discriminació). Un altre exemple: si treballo en una agència immobiliària i hi entra un jove de color interessant-se per un pis de lloguer i penso que, pel seu origen, pot ser conflictiu (estereotip), vull evitar-me problemes i la possible protesta d'algun veí (prejudici) i li dic que el pis que li interessava ja ha estat llogat (discriminació).

El prejudici i la discriminació es retroalimenten. I la discriminació s'insereix en la reproducció de les desigualtats socials. De fet, l'extensió de prejudicis contra la població immigrada dota el grup dominant d'eines efectives per legitimar actituds discriminatòries i mantenir les jerarquies existents (Van Dijk 1991). Si està estès com a prejudici que la població immigrada ha rebut una educació inferior en qualitat respecte de la nostra, es legitima que se'ls relegui a feines poc qualificades i mal remunerades. El prejudici justifica la discriminació i la discriminació fomenta el prejudici.

Els prejudicis i els contraprejudicis també es retroalimenten. Els qui són objecte de rebuig i de discriminació generen actituds defensives i de desconfiança respecte de la resta de població, cosa que porta cap a més susceptibilitat i cap al tancament en el grup propi. En aquest sentit, els prejudicis no són patrimoni de ningú, sinó que existeixen en tots els grups socials, però en la mesura que s'insereixen en un sistema de jerarquització social, tenen una incidència desigual.

4.6 Estereotips, prejudicis i discriminació en el discurs mediàtic

Els mitjans de comunicació poden ser difusors de prejudicis i d'estereotips, sovint sense proposar-s'ho, ja que la seva activitat està condicionada pel context social i polític existent, i si la xenofòbia i el racisme hi progressen, els mitjans segueixen aquesta mateixa evolució. Però, tal com hem anat insistint-hi, no es pot eximir els mitjans de tota la responsabilitat en l'extensió de les actituds racistes com si es limitessin a parlar-ne i prou. La necessitat d'utilitzar informacions simplificades i fàcils de transmetre per part dels mitjans pot comportar una difusió de judicis estereotipats que, com a tals, són molt difícils de desmuntar, i més encara si els mitjans de comunicació els amplifiquen. L'ús d'un llenguatge inclusiu requereix d'una reflexió prèvia respecte de l'ús d'estereotips i de prejudicis per part dels mitjans de comunicació. Requereix també que els professionals dels mitjans coneguin les dades reals que permeten contrarestar rumors i prejudicis, entorn de la població immigrada basats en inexactituds i en el desconeixement, per tal de no convertir-se'n en l'altaveu.

Vegem alguns exemples de com alguns estereotips es tradueixen en els mitjans:

1) *Estereotips derivats de la nacionalitat*

Totes les persones que viuen a l'Estat estan subjectes als mateixos deures, però no totes tenen els mateixos drets (per exemple, el dret de vot). La legislació estableix diferents categories de ciutadans i de ciutadanes en funció dels **drets**, no pas dels **deures**, que són iguals per a tothom. Alguns discursos polítics fan creure el contrari, i alguns mitjans de comunicació contribueixen a difondre aquesta visió esbiaixada quan es limiten a reproduir aquesta interpretació particular de la llei, sense confrontar el discurs ni fer-ne les comprovacions de fets.

2) *Estereotips derivats de trets culturals*

De vegades es critiquen pràctiques culturals a partir dels paràmetres de la pròpia cultura (etnocentrisme): es desconeix la realitat de l'altra cultura i es jutja només amb un vernís superficial, disfressat de coneixement. La polèmica del vel mal anomenat *islàmic* n'és un exemple. Els mitjans ens han explicat les diferències entre el burca i el xador, entre el nicab i el hijab, però la qüestió principal no s'ha abordat en els termes justos. S'ha intentat canviar el masclisme dominant pel masclisme "protector" i s'ha aconseguit criminalitzar les dones tapades, és a dir, les víctimes.

El diàleg intercultural, d'igual a igual, contribuiria a tenir una visió crítica de tot allò que no ens agrada de la nostra societat, independentment del seu origen cultural.

Recordem que la cultura és una construcció humana, un mecanisme d'adaptació al medi i, per tant, és dinàmica, es troba en un procés de canvi continuat i constant. El sistema de vida actual accelera exponencialment aquests processos i fa més permeables les cultures: cada cop són més pluriculturals, més mestisses. Cal, doncs, conèixer millor els components d'aquesta diversitat i fer-ne una representació ajustada als mitjans.

3) *Estereotips derivats de desconeixements i d'imprecisions*

La migració és una condició inherent a l'espècie humana. Gràcies a les migracions s'han produït fluxos d'intercanvi cultural entre les diferents societats, tot afavorint el progrés i el desenvolupament de la humanitat. Actualment els moviments migratoris s'han generalitzat, s'han globalitzat i afecten gairebé tot el planeta: s'han incrementat tant el nombre de desplaçaments com el d'àrees geogràfiques afectades. Les cultures "estables" o "no contaminades" han deixat pràcticament d'existir, i no es pot pretendre seleccionar amb quines cultures ens volem barrejar o quins trets culturals "deixem entrar".

Sovint els mitjans posen èmfasi en què les persones que arriben al nostre país ho fan buscant un futur millor i no tan sols s'oblida la nostra pròpia història com a emigrants, sinó que avui persones nascudes aquí també van fora per motius similars (ara mateix, per trobar feina, com a fruit de la crisi, o per ampliar estudis a partir d'un programa Erasmus i un cop són allà alguns busquen feina per obtenir ingressos extra i poden treballar fora del marc legal.

Es denuncien els països que basen la seva política en l'integrisme religiós, però, en canvi, no s'ajuda gens les persones que arriben d'aquests països fugint d'aquest mateix integrisme (dificultat d'accés a l'estatut de refugiat), i aquesta dimensió no acostuma a ser recollida pels mitjans.

4) *Estereotips derivats de posicionaments ideològics*

La identitat de les persones ve donada per un sentiment de pertinença a un grup determinat, però, en realitat, podríem parlar de pertinences múltiples i plurals (nacionalitat, territori, grup lingüístic, religió, professió, família, club esportiu...). Aquestes pertinences, a més, poden ser compartides per més d'una adscripció, poden canviar al llarg dels anys o poden tenir jerarquies diferents, en funció tant de factors personals (moment de la vida), com de factors externs (moment històric, valors de la nostra societat). L'espècie humana és gregària i les persones necessitem aquests

sentiments de pertinença i, alhora, sentir que som acceptades pel grup, sense necessitat d'haver-nos de justificar contínuament.

Cada persona interpreta o assimila els elements identitaris de manera diferent. Tal com diu Amin Maalouf (1999, 20), “és justament això el que fa la riquesa de cada persona, el seu valor propi i que cada ésser sigui singular i potencialment insubstituïble”.

Les identitats culturals ajuden a donar sentit a la realitat social perquè conformen marcs de referència per poder entendre-la, però també poden contribuir a reforçar una visió etnocèntrica del món, en considerar únicament el “nostre” punt de vista. Els mitjans de comunicació, si no reflecteixen d'una manera adequada la diversitat cultural, contribueixen implícitament o explícitament a reforçar aquesta manera excloent d'entendre el món i, amb això, dificulten la construcció d'una societat cohesionada socialment.

5) *Els drets humans són universals. Estereotips que es basen a no tenir-ho present*
Sovint s'oblida el caràcter universal dels drets humans, que s'haurien de reconèixer a totes les persones pel sol fet de ser-ho. Ningú no té dret a privar-ne cap altra persona per cap motiu: ni els governs, ni els partits polítics, ni els grups religiosos, ni les famílies, ni ningú.

La Declaració Universal dels Drets Humans estableix una llista de drets bàsics per a totes les persones, independentment del seu origen nacional o social, el color, el sexe, l'idioma, la religió, les opinions polítiques, les propietats, el naixement o qualsevol altra condició. Les polítiques d'estrangeria suposen una vulneració sistemàtica i legitimada dels drets humans, ja que no se'ls reconeixen a les persones considerades estrangeres, o se'ls hi reconeixen parcialment.

La vinculació sistemàtica d'immigració amb seguretat o lluita antiterrorista per part de la majoria de governs europeus encara està agreujant més la situació. Molts mitjans de comunicació s'obliden massa sovint d'explicar aquestes vulneracions i, en no fer-ho, fan el joc a les polítiques repressores dels estats. La por de ser envaïts i el control de fluxos s'utilitzen per justificar mesures cada cop més dures contra les persones migrants, les persones refugiades i les persones que sol·liciten asil, la qual cosa va en contra de les normes internacionals dels drets humans. De fet, els imperatius polítics o de seguretat de fronteres han esdevingut un instrument d'exclusió.

D'aquesta manera, les persones migrants pateixen rebuig, explotació, discriminació i desprotecció.

Garantir la diversitat cultural dins del marc i del límit dels drets humans, així com la llibertat religiosa des del laïcisme institucional, són fonamentals per al compliment d'aquests drets.

5. Conclusions

Segons Sen (2007), la llibertat que tenim per escollir la nostra identitat davant els altres pot ser molt limitada. Sent conscients que bona part d'aquests límits tenen a veure amb la representació, vam decidir analitzar quin tipus de limitacions i de barreres provocava el llenguatge radiofònic i impulsar una guia de llenguatge inclusiu.

A l'anàlisi, vam mirar d'identificar, d'una banda, els conceptes i els discursos que exclouïen i, de l'altra, els que servien per superar estereotips i fomentar la inclusió. Quant a la dimensió exclouent, ens vam servir dels conceptes de llenguatge de l'odi i de racisme modern. El primer, tal com el van operativitzar Noriega i Iribarren (2009), té a veure amb un discurs que es construeix sobre dades i/o fets falsos, l'argumentació defectuosa, el llenguatge que divideix i les metàfores deshumanitzadores. Com més presents estiguin aquests elements, més odi es fomenta. Per a Entman (1992), el racisme modern deixa de banda manifestacions explícites de racisme i es caracteritza per l'hostilitat, la resistència a les aspiracions polítiques de les minories i la negació que la discriminació continuï sent un problema per a les minories.

El discurs radiofònic analitzat conté, bàsicament, una essencialització de la immigració (com si fos un estat de la persona i no un procés puntual), una vinculació de l'immigrant amb conceptes relacionats amb el conflicte (com ara aldarulls o xoc cultural) i una forta islamofòbia. El binarisme *nosaltres/ells*, com ja s'ha identificat en recerques prèvies, és el marc en què s'inscriuen aquests discursos i es manifesta, principalment, reivindicant que són *ells* els que han d'adoptar els nostres costums i integrar-s'hi.

Com a punt a destacar, de la nostra recerca se'n desprèn un nou marc que vol erosionar les aspiracions de reconeixement de les minories i nega la discriminació, titllant tots els discursos a favor de la inclusió de bonistes. El bonisme és emprat per desqualificar qualsevol discurs en favor de la igualtat, el reconeixement o els drets.

Quant als conceptes i els discursos que promouen la superació d'estereotips, tot i ser, comparativament, força més escassos, hem trobat que es miren de desmuntar alguns prejudicis al voltant del fet que les persones amb altres orígens únicament són recep-

tores passives de serveis, es contextualitza el fenomen migratori quan se'n parla o es decideix explicar les situacions de convivència per generar imatges positives i recollir la diversitat de les nostres societats.

En aquest sentit transformador, per a Touraine (2005) el més important és reconèixer que les combinacions entre modernitat i herència cultural poden ser múltiples, així com que el reconeixement implica veure en l'altre la capacitat de combinar l'adhesió a les tradicions i l'esperit modern que ens atribuïm a nosaltres mateixos. Així doncs, no tindria gaire sentit aplicar l'estereotip que totes les dones que porten vel ho fan per una imposició o com a adhesió a la cultura islàmica, que contraposen a l'occidental. Aquests patrons responen a un binarisme que, encara que pugui resultar pràctic per elaborar discursos que encaixen amb les nostres creences i les que pressuposem en qui ens llegeix o ens escolta, presenten una societat sintètica i inexistent.

El binarisme nosaltres/ells, tan àmpliament acceptat, ha de ser qüestionat. Per a Hall (1997), tenim maneres diferents de superar els estereotips. Podem donar-hi la volta (com a l'eslògan "Black is Beautiful"), crear imatges positives (encara que no aconseguixin desplaçar les negatives) i atacar-los des de dins. Aquesta guia de llenguatge inclusiu vol sumar-se a aquestes estratègies.

6. Bibliografia

BRAMON, D. (2007) *Ser dona i musulmana*. Barcelona: La Cruïlla.

CEA D'ANCONA, M.Á .; VALLÈS MARTÍNEZ, M. S. (2009) *Evolució del racisme i la xenofòbia en Espanya* [Informe 2009] [en línia]. Madrid: Ministeri de Treball i Immigració.
<<http://www.oberaxe.es/files/datos/4b26574eb2f66/Informe2009.pdf>>
[Consulta: 7 febrer 2013]

COMAS D'ARGEMIR, D. (2008) "Construyendo imaginarios, identidades, comunidades: el papel de los medios de comunicación" [en línia]. A: BULLEN, M.; Díez MINTEGUI, C. (ed.) *Retos teóricos y nuevas prácticas*. Congrés d'Antropologia. Sant Sebastià: Ankulegi, p. 179-208. <<http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/antropologia/11/14/14179208.pdf>>
[Consulta: 7 febrer 2013]

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA (2009) *Valoració del Consell de l'Audiovisual de Catalunya sobre la presència de la immigració en la informació. Gener-març 2009* [en línia]. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya.
<http://www.cac.cat/pfw_files/cma/actuacions/Continguts/Valoraci__informe_Immigraci__101209.pdf> [Consulta: 7 febrer 2013]

DYER, R. (1993) *The Matter of Images: Essays on Representation*. Londres: Routledge.

ENTMAN, R. M. (1992) "Blacks in the News: Television, Modern Racism and Cultural Change". *Journalism Quarterly*, 69, p. 341-361.

GIRÓ MARTÍ, X.; MUIXÍ CASALDÀLIGA, M. (2011) *Cobertura televisiva de propostes polítiques sobre immigració. Anàlisi de tres casos: restriccions a l'empadronament a Vic, regulació sobre l'ús del vel integral a Lleida i tensions veïnals a Badalona* [en línia]. Barcelona: Mesa per a la Diversitat en l'Audiovisual, Consell de l'Audiovisual de Catalunya.
<<http://www.mesadiversitat.cat/componentes/controles/download.php?MjUzOTg%3D>>
[Consulta: 7 febrer 2013]

- Guia de llenguatge inclusiu* (2013) Barcelona: Mesa per a la Diversitat en l'Audiovisual. [En línia]
- Guia pràctica per a l'agent antirumor. Com combatre els rumors i estereotips sobre la diversitat cultural a Barcelona* (2011). Ajuntament de Barcelona. [En línia PDF]: <<http://www.bcnantirumors.cat/sites/default/files/Guia%20antirumor.pdf>> [En línia vídeos]: <<http://www.bcnantirumors.cat/video>> [Consulta: 7 febrer 2013]
- Guia sobre el tractament de la diversitat cultural en els mitjans de comunicació* (2010) [en línia]. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya. <<http://www.mesadiversitat.cat/componentes/controles/download.php?MjUyMDg%3D>> [Consulta: 7 febrer 2013]
- HALL, E. T. (1989) *El lenguaje silencioso*. Madrid: Alianza.
- HALL, S. (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Londres: Open University-Sage.
- LAKOFF, G. (2007) *No pienses en un elefante. Lenguaje y debate político*. Madrid: Foro Complutense, Editorial Complutense.
- LIPPMANN, W. (2003) *La opinión pública*. Madrid: Langre.
- MAALOUF, A. (1999) *Les identitats que maten*. Barcelona: La Campana.
- McROBBIE, A. (2011) "Unveiling France's Border Strategies. Gender and the Politics of the Headscarf Ban". *Feminist Media Studies*, 11(1), p. 101-106.
- MARTÍN MUÑOZ, G. (2003) "Mujeres musulmanas en España, entre el estereotipo y la realidad". VII Congreso de Inmigración Africana. Las mujeres inmigradas en España. Almería, 23, 25 i 26 d'abril de 2003.
- MUÑOZ, J. M. (2010) "Jordi Sánchez, entre l'acció i la reflexió". *L'Avenç*, 365, p. 16-26.
- NOELLE-NEUMANN, E. (1995) *La espiral del silencio. Opinión pública: nuestra piel social*. Barcelona: Paidós.

NORIEGA, C. A.; IRIBARREN, J. (2009) "Hate Speech on Commercial Talk Radio. Preliminary Report on a Pilot Study" [en línia]. *Latino Policy & Issues Brief*. UCLA, 22. <www.chicano.ucla.edu/press/briefs/documents/PB22_000.pdf>. [Consulta: 7 febrer 2013]

OLLERO, A. [et al.] (2005) *El fraude del buenismo* [en línia]. Madrid: Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES). <http://www.fundacionfaes.org/record_file/filename/1/00001-00_-_el_fraude_del_buenismo.pdf> [Consulta: 13 març 2013]

Pla de ciutadania i immigració 2009-2012 (Catalunya) (2010) [en línia]. Generalitat de Catalunya.

<http://www20.gencat.cat/docs/dasc/03Ambits%20tematics/05Immigracio/03Politiquesplansactuacio/03placiutadania09_012/01Presentacio/pla_ciutadania_immigracio_vcat_2010_06_03.pdf> [Consulta: 7 febrer 2013]

Recomanacions sobre el tractament informatiu de la immigració (2002) [en línia]. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya. <<http://www.mesadiversitat.cat/componentes/controles/download.php?MjQ5NTY%3D>> [Consulta: 7 febrer 2013]

"Recomanacions per a un tractament informatiu equilibrat de les dones immigrades als mitjans de comunicació" (2010) [en línia]. *Es busquen còmplices*. Barcelona: ACSUR-Catalunya.

<http://www.acsur.org/IMG/pdf/Es_busquen_complices-2.pdf>
[Consulta: 7 febrer 2013]

SEN, A. (2007) *Identidad y violencia. La ilusión del destino*. Buenos Aires: Katz.

TAMZALI, W. (2010) *El burka como excusa. Terrorismo intelectual, religioso y moral contra la libertad de las mujeres*. Madrid: Saga.

TORTAJADA, I. (2009) "¿Qué hay de nuestro aquí? Cómo se perciben en los medios algunas minorías residentes en Cataluña" [en línia]. *Zer*, 14 (26), p. 59-80. <<http://www.ehu.es/zer/hemeroteca/pdfs/zer26-03-tortajada.pdf>> [Consulta: 7 febrer 2013]

TOURAINÉ, A. (2005) *Un nuevo paradigma para comprender el mundo de hoy*. Barcelona: Paidós.

VAN DIJK, T. A. (1991) *Racism and the Press. Critical Studies in Racism and Migration*. Londres: Routledge.

VAN DIJK, T. A. (2011) "Racismo, discurso y política" [en línia]. *Dossiers*. Portal de la Comunicació InCom-UAB.

<http://www.portalcomunicacion.com/monograficos_det.asp?id=179>

[Consulta: 7 febrer 2013]

WIEVIORKA, M. (2009) *El racismo: una introducción*. Barcelona: Gedisa.

ZAPATA-BARRERO, R. (2004) *Inmigración, innovación política y cultura de acomodación en España*. Barcelona: CIDOB.

ZAPATA-BARRERO, R.; GONZÁLEZ, E.; SÁNCHEZ MONTIJANO, E. (2008) *El discurso político en torno a la inmigración en España y en la Unión Europea* [en línia]. Madrid: Ministeri de Treball i Immigració. Documents de l'Observatori Permanent de la Immigració.

<http://dcpis.upf.edu/~ricard-zapata/~ricard-zapata/El_discurso_polxtico_en_torno_a_la_inmigracion_OPI.pdf> [Consulta: 7 febrer 2013]

**Mesa per a la
Diversitat
en l'Audiovisual**

C. dels Vergós, 36-42 - 08017 Barcelona
Tel. 93 557 50 00 Fax 93 557 50 01
www.mesadiversitat.cat - mesadiversitat.cac@gencat.cat
www.facebook.com/mesadiversitat - twitter: [@mesadiversitat](https://twitter.com/mesadiversitat)

Consell
de l'Audiovisual
de Catalunya
